

ДЖЕРОМ С. ЛЕГГЕ, МОЛ.

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В ІТАЛІЇ ТА УНИКНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ: СПРАВА МІХАЕЛЯ ЗАЙФЕРТА

Зі стрімким розвитком наукових досліджень історії Голокосту в Україні зростає інтерес до питання участі *фольксдойче* у Голокості як злочинців¹. Як зазначає Мартін Дін, значна частина досліджень, присвячених фольксдойче, в Україні та інших країнах колишнього Радянського Союзу зосереджує увагу на політиці нацистів щодо цієї групи, оминаючи її роль у сприянні та безпосередню участь у здійсненні Голокосту на Сході². Ще менше відомо

¹ The Shoah in the Ukraine: History, Testimony, Memorialization / Eds. R. Brandon and W. Lower. — Bloomington, IN: Indiana University Press in Association with the United States Holocaust Memorial Museum, 2008; *Lower W.* Historical Research on the Holocaust in Ukraine: Achievements and Agendas, доповідь на конференції «The Holocaust by Bullets in the Ukraine: A Conference for Researchers and Educators» (Вюгг, Нідерланди, 11 вересня 2009 р.); *Idem.* Hitler's Garden of Eden in Ukraine: Nazi Colonialism, *Volksdeutsche*, and the Holocaust // *Gray Zones: Ambiguity and Compromise in the Holocaust and Its Aftermath* / Eds. John Petropoulos, John K. Roth. — New York: Berghahn, 2005. — P. 185–204; *Idem.* 'Anticipatory Obedience' and the Nazi Implementation of the Holocaust in the Ukraine: A Case Study of Central and Peripheral Forces in the Generalbezirk Zhytomyr, 1941–1944 // *Holocaust and Genocide Studies*. — 2002. — Vol. 16. — No. 1. — P. 1–22; *Father P. Desbois.* The Holocaust by Bullets: A Priest's Journey to Uncover the Truth Behind the Murder of 1.5 Million Jews. — NY: Palgrave, 2008.

² *Dean M.* Soviet Ethnic Germans and the Holocaust in Reich Commissariat Ukraine, 1941–1944 // *The Shoah in the Ukraine...* — P. 250.

про місцевих німців, котрі були помічниками нацистського режиму та брали участь у скоєнні злочинів проти євреїв та інших жертв на окупованих нацистською Німеччиною землях Західної Європи.

У цьому есе використано документи з Італії, Німеччини та Канади з метою вивчення справи Міхаеля Зайферта, місцевого співробітника СД, заочно засудженого італійським військовим трибуналом за злочини, вчинені у транзитному таборі поліції (*Polizei Durchgangslager*) у м. Больцано, що на півночі Італії. Справа Зайферта становить особливий інтерес, оскільки, так само як інші фольксдойче, які співпрацювали з режимом, приміром Джек Раймер, Зайферт навчився приховувати та змінювати свою етнічну належність з метою уникнути правосуддя в Європі³. Завдяки цьому він отримав громадянство Канади. Зайферт багато років спокійно жив у Ванкувері, провінція Британська Колумбія, аж поки його не виявили у зв'язку із судовим процесом над Еріхом Прібке у Римі у середині 1990-х років. Після завершення суду над ним у листопаді 2000 р. у м. Вероні та тривалій процедури скасування канадського громадянства, Зайферта було екстрадовано до в'язниці суворого режиму Капуа Ветере у м. Санта-Марія в Італії. Він помер 6 листопада 2010 р. у лікарні цього міста. З проханням про видачу його тіла до компетентних органів ніхто не звернувся.

Життя у довоєнній Україні

Як і багато «чорноморських» фольксдойче, родина Зайферта у довоєнній Україні була витіснена на узбіччя соціального життя. Міхаель Зайферт народився у 1924 р., через більш як 150 років після того, як Катерина Велика запросила підданих різних німецьких князівств (за винятком юдеїв) оселитися в її країні та обробляти сільськогосподарські землі⁴. Етнічні німці жили у своїх поселеннях в Україні та інших частинах Росії, маючи певну

³ Steinhart E. C. The Chameleon of Trawniki: Jack Reimer, Soviet *Volksdeutsche*, and the Holocaust // *Holocaust and Genocide Studies*. – 2009. – Vol. 23. – No. 2. – P. 239–262.

⁴ Giesinger A. From Catherine to Khrushchev: The Story of Russia's Germans. – Lincoln, NE: American Historical Society of Germans from Russia, 1981.

автономію у часи царської імперії та у перші роки після революції. Однак, як зазначають науковці, згодом якість їхнього життя погіршилася, особливо у роки сталінського правління, починаючи з репресій щодо селян, які не корилися сталінській політиці колективізації та Голодомору 1932–1933 рр.⁵ Радянська влада на чолі зі Сталіним вважала, що етнічні німці були однією із багатьох «проблем», пов'язаних із національністю, які створювали бюрократичні та державні проблеми. Одночасно зі вступом Гітлера на посаду канцлера, ОДПУ звернуло увагу на громади етнічних німців. Почали складати списки осіб, що підлягали депортації у випадку збройного конфлікту з Німеччиною. Обмежена депортація розпочалася у 1936 р., коли було примусово виселено 45 тис. етнічних поляків та німців України до трудових поселень у Караганді (Казахстан)⁶. Кількість арештів етнічних німців зростає, коли Сталін та НКВС почали зачистки інших елементів російського суспільства. Культурна автономія радянських німців, так само як і їх засоби масової інформації, зазнавала утисків. Коли *райхсдойче* прийшли на цю територію у 1941 р., вони побачили, що багато місцевих німців, яких вони збиралися працевлаштувати на адміністративних посадах у Райхскомісаріаті Україна (РКУ), не володіли вільно німецькою мовою й були позбавлені антисемітизму⁷.

За винятком фактів злочинів, учинених Зайфертом в Італії, важко визначити міру вияву антисемітизму в його родині. Однак можна прослідкувати його родовід на основі документів поліції безпеки та СД, згідно з якими його батькам було надано громадянство

⁵ *Steinhart E. C. The Chameleon of Trawniki... – P. 240.* Подальший текст базується на його спостереженнях. Див. також: *Dean M. Soviet Ethnic Germans... – P. 250.*

⁶ *Pohl J. O. Ethnic Cleansing in the USSR, 1937–1949. – Westport, CT: Greenwood, 1999. – P. 30.*

⁷ У німців також були труднощі щодо призначення етнічних німців на адміністративні посади і в Польщі, через мовний бар'єр та культурні відмінності. Див.: *Black P. Indigenous Collaboration in the Government General: The Case of the Sonderdienst // Constructing Nationalities in East Central Europe / Eds. P. M. Judson and M. L. Rosenblit. – NY: Berghahn, 2005. – P. 243–266.* Про вимоги націонал-соціалістичного режиму до фольксдойчів та плани на них див.: *Lumans V. O. Himmler's Auxiliaries: The Volksdeutsche Mittelstelle and the German National Minorities of Europe, 1933–1945. – Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1993. – P. 27–30.*

Райху в останній період війни⁸. У документах зазначено, що родина не асимілювалася і не вступила у шлюбні стосунки поза межами своєї громади. Батько Міхаеля (Міхаель-старший) народився у німецькій колонії Ландау⁹ в 1886 р., де провів свої дитячі та юнацькі роки. Він навчився трішки говорити російською у місцевій школі, яку, втім, відвідував лише протягом чотирьох років. Даних про дідусів та бабусь з обох боків майже не збереглося, відомі тільки їхні німецькі прізвища. Зайферти були римокатоликами, й у молодшому віці Міхаель дотримувався саме цього віросповідання, коли проживав у Ванкувері. 1908 року старший Зайферт був призваний на службу до царської армії як музикант. Після звільнення у 1911 р. переїхав до Ялти й одружився із Бертою Фріц родом із Розенталя, невеличкого німецького поселення у Криму. У 1918 р. пара перебралася до Карлсруе¹⁰ неподалік Ландау. Саме тоді народився їхній старший син Йоганн, однак його ім'я не фігурує в жодних німецьких архівних записах. Родина Зайфертів жила в Ландау від народження їхнього сина Міхаеля до 1934 р.

У цей період, як і у більшості радянських німців, у родини Зайфертів почалися труднощі, найімовірніше через те, що радянська влада з підозрою ставилася до їхнього етнічного походження та

⁸ «Application for Naturalization», Stargard in Pomerania, Germany, 14 March 1944, the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-0, Between the Minister of Citizenship and Immigration (MCI) (Plaintiff) and Michael Seifert (Defendant), Vancouver, British Columbia. (Хоча судові слухання проходили у Ванкувері, джерелом усіх канадських документів, використаних у цій праці, є Федеральний суд Канади в Оттаві, за винятком випадків, у яких зазначено інше). Exhibit PPP, tab 3. Інформація про переїзди родини в цьому параграфі взята в основному із цього документа.

Очевидно, до вивчення цих документів слід підходити із певною обережністю, оскільки поліція безпеки та СД інколи ігнорували проблемні расові характеристики із практичних міркувань, особливо у випадку нестачі робочої сили у період німецької окупації. Коли фольксдойче втікали від советів ближче до Німеччини в останній період війни, батьки тих, хто служив у Вермахті, поліції та військах СС, ставали повноправними громадянами Німеччини, тільки-но перетинали кордон Райху. Див.: *Dean M. Soviet Ethnic Germans...* – P. 265; *Bergen D. L. The Nazi Concept of 'Volksdeutsche' and the Exacerbation of Anti-Semitism in Eastern Europe, 1939–1945 // Journal of Contemporary History.* – 1994. – Vol. 29, No. 4. – P. 574.

⁹ Нині село Широколанівка у Веселинівському районі Миколаївської області.

¹⁰ Нині село Степове у Миколаївському районі Миколаївської області.

потенційної прихильності до Гітлера. Проте у наявних документах доказів факту зради немає. 1933-го, у перший рік Гітлера при владі в Німеччині, Міхаель-старший втратив роботу інспектора поштового відділення, позаяк влада підозрювала його у прогітлерівських симпатіях. Родина недовго погостювала у тітки в Криму і згодом, у 1934 р., прибула до Джанкоя, де молодший Зайферт ходив до школи кілька років. У 1939 р. родина повернулася ближче до Ландау й осіла в Шенфельді¹¹, де займалася сільським господарством¹². Тут Зайферт-молодший здобув селянські навички, завдяки чому вдалося отримати роботу, коли він переховувався від правосуддя у перші повоєнні роки в Німеччині. Проте Зайферт та його батьки все ще були в небезпеці. Протягом 1939 р. кількість радянських німців, відправлених до виправних трудових таборів, збільшилася приблизно з тисячі до 18 тисяч¹³.

Після нападу Німеччини на Радянський Союз у червні 1941 р. статус місцевих німців знову змінився¹⁴. Радянська влада відновила депортації, а окупаційні сили зосередили увагу на реінтеграції решти¹⁵. Деякі факти вказують на те, що Йоганна призвали на військову службу до Червоної армії, однак у документах, що підтверджують громадянство його батьків, зазначено, що його «забрали»¹⁶. Коли у 1944 р. радянські війська повернулися до Миколаєва, а Вермахт відступив на захід, батьків було евакуйовано. Зайферти стали

¹¹ Нині село Кринички у Миколаївському районі Миколаївської області.

¹² Це поселення не слід плутати із селом, яке має таку ж назву. Інший однойменний населений пункт розташований на території сучасної Запорізької області і до війни був сільськогосподарським поселенням менонітів.

¹³ Pohl J. O. Ethnic Cleansing in the USSR, 1937–1949. – P. 31.

¹⁴ Див. статті: Fleischhauer I. 'Operation Barbarosa' and the Deportation, pp. 66–91; та його ж The Ethnic Germans under Nazi Rule, pp. 92–102, обидві містяться у: Fleischhauer I., Pinkus B. The Soviet Germans: Past and Present / Edited with an introduction by Edith R. Frankel. – New York: St. Martin's Press, 1986. – P. 64.

¹⁵ Переселення та створення колоній фольксдойче були одними з основних складових політики нацистів, однак обмежений розмір цієї статті не дає можливості детально розглянути це важливе питання. Див.: Giesinger A. From Catherine to Khrushchev; Lower W. Hitler's Garden of Eden...; Berkhoff K. C. Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine under Nazi Rule. – Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 2004.

¹⁶ «EWZ form no. UdSSR 729488 for Michael Seifert», 14 March 1944, the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, Exhibit PPP, tab 1.

громадянами Німеччини і поселилися в таборі для переселенців у Каллісі, що в Померанії¹⁷.

Після німецького вторгнення становище євреїв, ромів та радянських партійних функціонерів у Південній Україні було важким. Згідно з даними перепису, станом на 1923 р. у Миколаєві проживала 31 тисяча євреїв, або 28,5 відсотка загального населення¹⁸. У той час як у документах айнзацгруп зазначено, що більшість комуністично-чиновників утекли, у звіті айнзацгрупи «D» від 20 вересня 1941 р. вказано, що єврейське питання перебуває на стадії «розв'язання», причому в Миколаєві та сусідньому Херсоні захоплено 5 тисяч євреїв¹⁹. У пізнішому звіті від 2 жовтня зазначено, що Миколаїв та Херсон «звільнено від євреїв», а кількість страчених євреїв та комуністів становила 35 782 особи²⁰. Окрім убивств, у звіті також згадано про реєстрацію фольксдойче, розподіл житла та майна євреїв серед представників цієї групи, а також утворення загонів самооборони (*Selbstschutz*).

Немає сумнівів у тому, що становище родини Зайфертів покращилося з початком німецької окупації. Зондеркоманда «R» створила свій штаб у населеному пункті Ландау на півдні України; головною метою штабу стало покращення рівня життя фольксдой-

¹⁷ Ibid., також див.: «Application for Naturalization», «Assessment of German Ethnicity», 14 March 1944, Exhibit PPP, tab 6; та «Findings of Medical and Genetic Examination», 14 March 1944, Exhibit PPP, tab 5. Усі ці документи зберігалися в Штаргарді у Померанії. Калліс спершу належав до Прусії, та після окупації нацистами 1939 р. він став частиною тої території Польщі, що було включено безпосередньо до складу Райху. Сьогодні це місто Каліш-Поморський у Польщі.

¹⁸ Hilberg R. The Destruction of the European Jews. – New York: Holmes and Meier, 1985. – Volume I. Revised and definitive edition. – P. 292. У Херсоні проживали 27 600 євреїв, що становили 37% усього населення міста. Про питання політики щодо ромів в Україні див.: Tyaglyu M. Nazi Occupation Policies and the Mass Murder of the Roma in Ukraine // The Nazi Genocide of the Roma. Reassessment and Commemoration / Ed. Anton Weiss-Wendt. – Berghahn, 2013. – P. 120–152.

¹⁹ Operational Situation Report USSR No. 89, Berlin, 20 September 1941 // The Einsatzgruppen Reports / Eds. Y. Arad, S. Krakowski and S. Spector. – New York: Holocaust Library, 1989. – P. 142. Щодо проблем, пов'язаних з підрахунком жертв у звітах, див.: Headland R. Messages of Murder: A Study of the Reports of the Einsatzgruppen of the Security Police and the Security Service, 1941–1943. – Rutherford, NJ: Fairleigh Dickinson University Press, 1992. Аналіз звіту № 89 подано на с. 169–170. Зазначені документи не містять даних про всіх євреїв, убитих у Миколаєві та Херсоні.

²⁰ Operational Situation Report USSR No. 101, Berlin, 2 October 1941 // The Einsatzgruppen Reports. – P. 168.

че²¹. Батька родини призначили на посаду у місцевому відділенні німецької польової пошти. Міхаель-молодший працевлаштувався у німецьких окупаційних структурах²². У 1941 р. у віці 17 років він працював на фабриці з виготовлення інструментів. Коли розпочалося німецьке вторгнення, деяких працівників призвали на військову службу до Червоної армії. Намагаючись утекти від такої долі, Міхаель залишився вдома і став безробітним. Як зазначає Дін, прийняття фольксдойче на службу до Третього райху було «напівдобровільним»²³. Те саме стосувалося і Зайферта-молодшого. Деякі фольксдойче брали участь у масових убивствах та експропріації майна євреїв. Документальні джерела не містять жодних згадок про те, що родина Зайфертів причетна до таких дій, проте вони не могли не знати про облави, розстріли та виселення, які відбувалися навколо²⁴. Узимку 1942 р. Міхаель-молодший влаштувався охоронцем на Миколаївський суднобудівний завод. Судячи з наявних зафіксованих фактів, навряд чи Зайферт займався чимось незвичайним. Головним його посадовим обов'язком згодом стало здійснення перекладу на підприємстві. Наступного року, після закриття суднобудівного заводу, за наказом керівництва Міхаеля направили до СД (*Sicherheitsdienst*) – служби в структурі СС, що займалася питаннями безпеки та розвідкою.

На відміну від інших фольксдойче або українців, Зайферта не перевели до Травників для проходження підготовки. Його призначення на посаду в структурі СД видається майже випадковим²⁵.

²¹ *Steinhart E. C. Creating Killers: The Nazification of the Black Sea Germans and the Holocaust in the Southern Ukraine, 1941–1944 // Bulletin of the German Historical Institute. – 2012. – No. 50, Spring. – P. 57–74.* Стаття доступна в Інтернеті за посиланням: <http://www.ghi-dc.org/files/publications/bulletin/bu050/057.pdf>.

²² Короткий опис життя Зайферта у перші роки війни див. у документі «Про встановлені фактичні обставини»: «Findings of Fact», 13 November 2007, Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01. Доступний за посиланням: [www.asser.nl/upload/documents/DomCLIC/Docs/NLP/Canada/Canadav.SeifertFederalCourt\(English\).pdf](http://www.asser.nl/upload/documents/DomCLIC/Docs/NLP/Canada/Canadav.SeifertFederalCourt(English).pdf). Саме з цього джерела взято значну частину інформації, поданої в цьому абзаці.

²³ *Dean M. Soviet Ethnic Germans...* – P. 254.

²⁴ Див.: *Lower W. Historical Research...* – P. 7; *Dean M. Soviet Ethnic Germans...* – P. 248–249; *Steinhart E. C. Creating Killers...*

²⁵ Про підготовку в Травниках див.: *Black P. Foot Soldiers of the Final Solution: The Trawniki Training Camp and Operation Reinhard // Holocaust and Genocide Studies. – 2011. – Vol. 25, No. 1. – P. 1–99.*

Йому видали уніформу та вогнепальну зброю і доручили охороняти санаторій, в якому було три камери для допиту в'язнів. Зайферт присягнув Гітлеру²⁶, однак не пройшов жодної військової підготовки, хіба що навчився заряджати зброю та вивчив функції охоронця. У його посвідченні особи було зазначено, що він працює на СД. Однак пізніше Зайферт свідчив, що в той час він не знав, що виконує завдання СД, а також не усвідомлював, яке місце в ієрархії поліційних структур Німеччини посідала ця служба. Він працював на зазначеній посаді у санаторії до весни 1944 р. У цей час Червона армія відтісняла Вермахт на захід і швидко наближалася до Миколаєва. У квітні 1944 р. Зайферт-молодший взяв відпустку і протягом трьох тижнів гостював у батьків у Каллісі. Міхаель хотів повернутися до виконання своїх посадових обов'язків в Україні, однак таємна польова поліція (GFP) повідомила його, що німці втратили контроль над Миколаєвом. Йому дозволили повернутися до Калліса ще на три тижні, після чого він мав приїхати до Верони, оскільки Італія у той час все ще була окупована Німеччиною²⁷.

Злочини в Італії

Коли Зайферт прибув до Верони, Муссоліні вже усунули від влади (вересень 1943 р.), а Італія перебувала під окупацією Німеччини вже вісім місяців. Міхаеля спершу призначили на посаду охоронця генерал-лейтенанта Вільгельма Харстера, командувача поліції безпеки та СД в Італії²⁸. Невдовзі після цього Зайферт прибув до транзитного табору поліції у Фоссолі, що в провінції Модена, – одного із двох головних центрів депортації євреїв в Італії²⁹.

Коли Зайферта призначили на службу в Фоссолі, вбивства італійських євреїв уже тривали деякий час. Найбільш сумнозвісна облава на італійських євреїв розпочалася в єврейському кварталі Рима 16 жовтня 1943 р. 18 жовтня 1023 членів громади було поса-

²⁶ «Affidavit», 30 January 2002, the Federal Court-Trial Division, Court file no. T-2016-01, between The MCI (Plaintiff) and Michael Seifert (Defendant), Annex File B, Document no. 20, p. 2.

²⁷ Щодо інформації, висвітленої в цьому абзаці, див.: «Findings of Fact», pp. 21–22.

²⁸ Ibid., p. 21.

²⁹ Іншим центром масової депортації був Трієст.

джено на потяг до Аушвіца³⁰. Потяг прибув до табору смерті 23-го. Протягом тієї осені облави та депортації були вчинені у містах Північної та Центральної Італії.

На конгресі Фашистської партії новоствореної Італійської Соціальної Республіки (*Repubblica Sociale Italiana*, ІСР) 14 листопада 1943 р. було проголошено Веронський маніфест (*Manifesto di Verona*). Стаття сьома визначала, що євреї, навіть ті, хто були громадянами Італії, вважалися іноземцями. Практичну реалізацію ця стаття дістала у наказі поліції № 5, виданому увечері 30 листопада. Згідно з новими положеннями, усі євреї, за винятком невеликої кількості випадків, підлягали арешту. Італійська поліція, яка, на відміну від окупаційних сил, не виявляла ентузіазму у переслідуванні євреїв, тепер отримала наказ арештовувати їх. Відтепер поліція була змушена співпрацювати з німцями у реалізації політики щодо євреїв. Згаданий наказ також вимагав від керівників італійських провінцій в ІСР створення місцевих концентраційних таборів для євреїв³¹ – як підготовчого етапу до остаточного знищення італійських євреїв та численних антифашистів. Табір у Фоссолі було введено в дію на початку грудня, італійська поліція почала переводити до нього євреїв із місцевих таборів та італійських міст наприкінці того ж місяця³².

Із посиленням на територіях поблизу табору повітряних ударів союзників та партизанських акцій навесні 1944 р., німецькі окупанти почали шукати безпечніше місце. Табір перенесли до міста Больцано, розташованого поблизу перевалу Бреннер, далеко від районів найзапекліших боїв на півострові. Від Больцано було ближче і до таборів Райху, до яких згодом перевезли деяких в'язнів. Починаючи з весни 1944 р. дуже мало депортаційних потягів змогли переїхати через Альпи до німецьких таборів у зв'язку із зростанням повітряної переваги союзників.

³⁰ Наведена кількість депортованих є приблизною. Повні дані щодо депортацій в Італії містяться у праці: *Picciotto L. Il libro della memoria: Gli ebrei deportati dall'Italia 1943–1945.* – Milan, IT: Mursia, 2002. Статистику щодо депортацій у Римі подано на с. 44.

³¹ Перелік місцевих таборів міститься у праці: *Picciotto L. L'alba ci colse come un tradimento.* – Milan, IT: Mondadori, 2010. – Р. 30–33.

³² Зайферт не постав перед судом за злочини, скоєні у Фоссолі, попри наявні докази його участі як охоронця (який, проте, не здійснивав розстріли) у страті 67 заручників 12 липня 1944 р. Найповніший опис різанини подано у праці: *Paoletti P. La strage di Fossoli, 12 luglio 1944.* – Milan, IT: Mursia, 2004.

Історію створення табору у передмісті Гріс міста Больцано досі не вповні досліджено. Його було побудовано за зразком виправно-трудова таборів (*Arbeitserziehungslager*) в Інсбруку-Райхенау. Головною функцією табору в Інсбруку-Райхенау було ув'язнення італійських робітників, котрі «порушили умови контракту» під час примусової праці на німців. Окрім трудової та «перевиховної» функцій, табір також використовувався як поліційна тюрма (*Polizeigefängnis*). Капітан СС Георг Мотт, начальник табору, під час післявоєнного трибуналу в Гехінгу (Баден-Вюртемберг) свідчив, що йому доручили створити табір у Больцано восени 1943 р.³³ Протягом останніх місяців 1943 р. Головне управління імперської безпеки перевело особовий склад СС з Інсбрука-Райхенау до Больцано, щоб організувати там гестапо³⁴. Перших в'язнів почали направляти до табору в травні 1944 р., і вони здебільшого завершували його спорудження³⁵. Спершу табір перебував у віданні поліції безпеки Больцано, але після переведення до нього в'язнів та працівників табору у Фоссолі Харстер відніс цей транзитний табір безпосередньо до своєї юрисдикції³⁶.

Під час переїзду з одного табору до іншого Зайферт та його співслужбовці потрапили під обстріл королівських повітряних сил. Міхаель їхав на вантажівці, де сидів за кулеметом. Від пострілу вантажівка злетіла в кювет, і ящик з боєприпасами або кулемет зламав чоловікові щиколотку. Зайферт перебував у лікарні Мерано, неподалік Больцано, до 15 жовтня 1944 р. Найтяжчі злочини він учинив у період з грудня, у тому числі під час закриття табору, по травень 1945 р.

³³ *Justiz und NS-Verbrechen*. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 1976. – Vol. 14, Lfd. Nr. 457 (Landesgericht Hechingen, Ks 2/57 and BGH 1 StR 423/58). Доступно в Інтернеті за посиланням: <http://www.junsv.nl/cgi/t/text/text-idx?c=justizw;cc=justizw;view=toc;lang=en;idno=w01>.

³⁴ Див. рукопис невідомого автора «Innsbruck-Reichenau» (AEL), невдовзі буде надруковано у виданні Меморіального музею Голокосту у Вашингтоні (США) «Encyclopedia of Camps and Ghettos: 1933-1945», т. V.

³⁵ Див. свідчення Квінтіно Коррадіні у праці: Anche a volerlo raccontare è impossibile: scritti e testimonianze sul Lager di Bolzano / Eds. G. Mezzalana and C. Villani. – Circolo culturale ANPI di Bolzano, 1999. – P. 83–85.

³⁶ *Gentile C.* The Police Transit Camps in Fossoli and Bolzano (Historical Report), 30 July 2004, the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, between the MCI (Plaintiff) and Michael Seifert (Defendant-Moving Party), Annex File E, Exhibit 38, Document 109, p. 12, 17.

Жертви у таборі Больцано знали Зайферта здебільшого за його російським прізвиськом – Міша. Свідки постійно називали його саме так. Зайферта не ідентифікували як німця. Його та іншого етнічного німця, Отто Зайна, знали як «двох українців» або «двох росіян», навіть їхнє військове керівництво. На військовому трибуналі у Вероні у листопаді 2000 р. прокуратура звинуватила Зайферта у скоєнні 15 злочинів. З 1951 р. він проживав у Британській Колумбії, тож вирішив залишитися вдома під час судового процесу. Обвинувачення наведено у такому самому порядку, що й у вимозі про екстрадицію, направленій Канаді. Усі злочини було вчинено в 1945 р., за винятком останнього.

1. Одного лютого вечора Зайферт, Зайн та італієць, особу якого не встановлено, катували в'язня в туалеті карцерного відділення. Метою знущань було отримання певної таємної інформації. У результаті таких дій потерпілий полонений помер наступного дня.
2. У період між 8 січня та квітнем, знову спільно із Зайном, Зайферт убив єврейську жінку, особу якої не встановлено, використовуючи горла розбитих пляшок.
3. Наприкінці січня за наказом наглядача в'язниці, Альбіно Колоньї, спільно із Зайном Зайферт п'ять днів били й катували 17-річну дівчину, а потім убили.
4. Між 20 січня та 25 березня, у співучасті із Зайном та Колоньєю, Зайферт помістив до одиночного карцера в'язня, котрий крав їжу та припаси зі складу, і позбавив його їжі та води на три дні. Після цього він завдав потерпілому тяжких тілесних ушкоджень, що призвели до його смерті.
5. Зайферт і Зайн заморили голодом 15-річного єврейського в'язня.
6. У період між лютим та березнем, спільно із Зайном, у карцері Зайферт звалтував вагітну жінку, особу якої не встановлено, облив її льодяною водою, після чого вбив.
7. Напередодні Великодня (Страсна субота, у ніч з 31 березня на 1 квітня) Зайферт та Зайн побили молодого в'язня на ім'я Бортоло Пецутті, прокололи йому живіт, внаслідок чого настала смерть потерпілого.
8. У березні спільно із Зайном, Колоньєю та іншими німецькими солдатами, особи яких не встановлено, Зайферт побив в'язня, котрий намагався втекти.

9. У період між березнем та квітнем, разом із Зайном та Колонья, Зайферт побив ногами двох в'язнів, особи яких не встановлено, а потім застрелив їх.
10. У той самий період Зайферт та Зайн убили в карцері ще одну молоду ув'язнену жінку, особу якої не встановлено.
11. У період між кінцем січня та початком лютого стався ще один інцидент: у карцері Зайферт і Зайн катували в'язня. Зайферт встромив свої пальці в очні западини чоловіка, і той помер.
12. На початку лютого разом із Зайном Зайферт убив двох ув'язнених єврейок (матір та дочку). Їх катували льодяною водою, після чого Зайферт задушив обох.
13. На Великдень (1 квітня) Зайферт та Зайн кілька годин катували та вбили ще одного молодого в'язня, особу якого не встановлено.
14. У невстановлений день у лютому чи березні спільно із Зайном Зайферт забив до смерті кийком молодого італійця, особу якого не встановлено.
15. За кілька днів до Різдва 1944 р. Зайферт, разом з іншим італійцем, особу якого не встановлено, прикував в'язня до огорожі за спробу втечі. Покарання цьому в'язневі призначив унтер-офіцер СС Ганс Хааге (заступник коменданта табору лейтенанта Карла Тіто), який відповідав за дисциплінарні питання в таборі. Таке покарання мало слугувати попередженням усім іншим в'язням табору, і майже всі вони стали свідками тієї події. Зайферт бив чоловіка, прикутого до огорожі, і залишив його у такому положенні на ніч. В'язень вранці помер³⁷.

Італійський військовий суд визнав Зайферта винним за 9 із 15 пунктів обвинувачення (а саме 5–9 та 11–15). У вирокі трибунал зазначив про «наявність обтяжливих обставин, пов'язаних зі вчиненням злочинів із завданням тортур та жорстоким поводженням»³⁸. Інші обвинувачення було знято. Апеляцію, подану італійськими адвокатами, котрі представляли відсутнього відповідача, було відхилено 18 жовтня 2001 р.³⁹

³⁷ Перелік обвинувачень міститься в «Sentenza del Tribunale», 24 November 2000 (Date of Sentence), Procedimento nr. 227/99 Mod. 21, Repubblica di Italia, In nome del popolo italiano, il tribunal militare di Verona, Available in Verona Military Prosecutor's Office, a carico di Seifert Michael, Indice degli atti e delle produzioni, p. 2995–3140.

³⁸ Ibid.

³⁹ «Sentenza di appello» від 18 жовтня 2001 р. (дата вироку), див. *Ibid.*, p. 3193–3211.

За винятком останнього злочину, випадком, що передував цим звірствам, було зґвалтування Зайфертом та Зайном італійської жінки під час їх нічної поїздки до комуни Больцано. Зайферт був головним підозрюваним, однак Зайн також був присутній під час скоєння злочину. Незрозуміло, чого саме стосувалося звинувачення: сексуального нападу чи порушення расового законодавства та/або зв'язку з ворогом на окупованій Німеччиною території. Представники СС із Верони провели у таборі судове слухання, на якому головував капітан СС Хельд. Записів про розслідування немає, адже більшість документів табору було знищено наприкінці війни. Зайна та Зайферта тоді визнали винними і засудили до позбавлення волі. Їх ув'язнили у камері, однак Тіто зізнався, що Колонья, тюремний наглядач, дозволяв Зайферту та Зайну вільно розгулювати в'язницею і знущатися над іншими в'язнями. Тіто у свідченні, яке він дав італійському військовому прокурору Бартоломео Костантіні, зазначив, що був розчарований їхньою поведінкою, але з огляду на загрозу, яка нависла над табором через атаки партизанів, був змушений «поновити їх на посаді» (*wieder einzusetzen*)⁴⁰.

Окрім покарання у вигляді довічного позбавлення волі, призначеного державою Італія, Зайферта також зобов'язали сплатити цивільні репарації кільком сторонам в Італії, які також були позивачами у справі. Першою була комуна Больцано. Сума штрафу становила 500 мільйонів лір. У 2001 р. еквівалент цієї суми у доларах США сягав близько 238 тисяч. Зайферт також був зобов'язаний сплатити вартість юридичних послуг, оскільки йому було призначено італійського адвоката, хоча обвинувачений і не був присутній під час судового слухання. Другий штраф підлягав оплаті на користь єврейської громади Мерано, невеличкого містечка у горах, розташованого десь за 15 кілометрів від Больцано, звідки багатьох євреїв відправили до табору. Розмір штрафу становив 1 мільйон лір (455 доларів США) плюс судові витрати. Третьою стороною була Асоціація єврейських громад Італії (*Unione delle Comunità ebraiche Italiane*). Як і у випадку громади Мерано, розмір штрафу становив 1 мільйон лір. Судді призначи-

⁴⁰ «Dortmund Interrogation of Karl Titho» від 14 лютого 2001 р., Generalregister der unbekanntenen Verbrecher Nummer 81/2000, Procedimento nr. 227/99 Mod. 21, p. 551–559.

ли більший штраф на користь Національної асоціації італійських партизанів (Associazione Nazionale Partigiani d'Italia (ANPI)) та Національної асоціації колишніх депортованих осіб (Associazione Nazionale Ex-Deportati (ANED)) – 100 мільйонів лір⁴¹. Обвинувальний вирок, сформульований у письмовій формі трьома суддями, називає ці штрафи «символічними». Адже, зважаючи на значну суму штрафу, який підлягав сплаті на користь комуни Больцано, можливість того, що відповідач його сплатить, була дуже низькою. Тим не менше, ці штрафи допомогли задокументувати несправедливість, учинену стосовно різних груп у період війни, і слугували для підвищення обізнаності широкого загалу з цією проблемою у спосіб, що виходив за межі кримінального покарання.

Втеча з Больцано

Транзитний табір у Больцано було розформовано у травні 1945 р. Зайферт, щоби уникнути викриття та притягнення до відповідальності союзниками, виїхав із Больцано вантажівкою, разом із Хааге, Зайном та Вальтером Лессером, і попрямував до Німеччини. Першу зупинку в дорозі вони зробили на фермі в італійських Альпах, де місцевий житель дозволив чоловікам обміняти їхню військову форму на цивільний одяг⁴². Переодягнувшись, Хааге та Лессер відокремилися від групи, а Зайферт та Зайн дали пішки і 23 травня прибули до американського табору для військовополонених у Бад-Райхенхалі⁴³. Це місто розташоване у південно-східній Баварії на кордоні з Австрією. У Бад-Райхенхалі чоловіки спробували отримати документи, що посвідчують особу, оскільки Зайферт заявив, що його паспорт було спалено до того, як він поїхав з Больцано (не зрозуміло ким),

⁴¹ Вирок Міхаелю Зайферту, Республіка Італія, ім'ям італійського народу, Воєнний трибунал м. Верона, вирок № 97/2000. Дата вироку – 24 листопада 2000 р., с. 137–140. Остання апеляція у вигляді касаційної скарги 8 жовтня 2002 р. була відхилена Верховним судом «Sentenza della Corte di Cassazione», La Tribunale Suprema di Cassazione prima sezione penale, Procedimento nr. 227/99 Mod. 21, 3426–3435.

⁴² «Findings of Fact». – Р. 50.

⁴³ Подальший маршрут руху Хааге та Лессера невідомий. Лессер мав звання унтерштурмфюрера (лейтенанта) при IV відділі (адміністрація) в Больцано.

і що документи, які посвідчують його особу, відібрав американський солдат⁴⁴.

Після прибуття Зайферт та Зайн змогли потрапити на прийом до старшого офіцера-німця й отримали неочікувану допомогу. Офіцер запитав про місце народження Зайферта та Зайна, громадянство та військову службу. Зайн збрехав, що народився в Естонії, а Зайферт сказав правду – що на Україні. Почувши слово «Україна», офіцер сказав, що це може бути «проблематичним» і що йому треба було «вигадати щось інше»⁴⁵. Зайферт, за порадою цього офіцера, змінив місце народження на місто Нарву, Естонія. Службовець пояснив, що він зможе виправити ці дані на правильні після того, «як усе заспокоїться». Однак Зайферт так і не виправив місце народження у документах, що посвідчують його особу, навіть коли отримував канадське громадянство. Окрім того, згаданий службовець дав Зайнові та Зайфертові «довідки про звільнення», в яких окрім фіктивного місця народження було зазначено, що чоловіки ніколи не перебували на службі в німецькій армії і їх звільнили із табору Бад-Райхенхаль «за згодою американського командира», хоча доказів причетності будь-якого офіцера збройних сил США до цього випадку підміни документів немає.

Зайферт поїхав на північний схід до Ганновера, старанно уникаючи зустрічі з радянськими військами. Хоча в документах, що посвідчують його особу, не було згадки про Україну, Зайферт все ще підпадав під репатріацію у тому разі, якщо радянська влада вважатиме його німцем естонського походження. Йому вдалося потрапити до Лютгенроде у Нижній Саксонії, де 20 серпня 1945 р. він зареєструвався в місцевих органах влади. У реєстраційних документах зазначено, що місцем його народження є Нарва. У Лютгенроде Зайферт знайшов роботу на фермі, власником якої був Вільгельм Ахльборн. Пропрацювавши на Ахльборна два роки, він перебрався до Еддігегаузена, за 5,7 милі від місця його колишньо-

⁴⁴ Інформацію про табір Бад-Райхенхаль, викладену в цьому та наступному абзаці, взято з «Findings of Fact», pp. 50–51.

⁴⁵ Оскільки Сполучені Штати не визнали захоплення Радянським Союзом країн Прибалтики легітимним, вони були менш схильні співпрацювати у справі репатріації біженців до цих країн, ніж до інших республік Союзу. Див.: *Legge J. S. Jr. The Karl Linnas Deportation Case, the Office of Special Investigations, and American Ethnic Politics // Holocaust and Genocide Studies. – 2010. – Vol. 24, No. 1. – P. 27–29.*

го проживання⁴⁶. У цьому містечку його взяв на роботу фермер на ім'я Отто Гастрок. Зайферт жив у Еддігехаузені аж до виїзду в Канаду в 1951 р.⁴⁷

В Еддігехаузені Зайферт намагався змінити особисті дані, щоби виїхати з Німеччини. Спершу Зайферт отримав свідоцтво про народження, подавши особистий ідентифікаційний документ (напевно, той, що видали у Бад-Райхенхалі) та «офіційну письмову заяву». Побоюючись, що його повернуть до Радянського Союзу, якщо він назве справжнє місце свого народження, а також зважаючи на документи, отримані в Бад-Райхенхалі, він продовжував наполягати на тому, що народився в Нарві, в Естонії⁴⁸. Окрім того, Зайферт вигадав історію про те, що його свідоцтво про народження та інші документи, що повідчують особу, у нього забрали поляки⁴⁹. Очевидно, німецькі владні органи повірили цим сфабрикованим відомостям або ж принаймні не перевірили ретельно особи Зайферта, і 27 червня 1951 р. в Геттінгені видали йому дублікат свідоцтва про народження⁵⁰. Завдяки цьому Зайферт у короткий термін – 6 лип-

⁴⁶ І Лютгенроде, і Еддігехаузен були в зоні британської окупації. Щодо даних про реєстраційний документ, виданий в Лютгенроде, див.: «Deregistration, Municipality of Lütgenrode», Administrative District of Northeim, 16 August 1947. Available in the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, Compendium of Document Exhibits filed at Hearing in Vancouver, volume 2 of 7, Exhibit RR, tab 1.

⁴⁷ Щодо відомостей про зняття Зайферта з реєстрації в Еддігехаузені див.: «Deregistration with the Registration Authority», 1 August 1951. Available in the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, volume 2 of 7, Exhibit RR, tab 2. Існують й інші документи, що підтверджують факт проживання Зайферта в Еддігехаузені у цей період. Про це зазначено в Додатку RR у його реєстраційній картці резидента міста (закладка 3), у записі про видачу посвідчення особи (закладка 4), в переліку платників податку (закладка 6), в документі про перепис населення та підприємств від 10 жовтня 1948 р. (закладка 7) та в списках виборців (закладки 8 і 9).

⁴⁸ З огляду на формальний поділ території Німеччини у 1949 р., побоювання Зайферта щодо репатріації були безпідставними.

⁴⁹ Див.: «Trasmissione documenti anagrafici da Polizia Vancouver», 21 November 2000. Procedimento Nr. 227/99 Mod. 21, 2909-2915. Також: Michael Seifert, «Statement on loss of birth certificate», 27 June 1951, Göttingen, Germany, the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, compendium of document exhibits filed at hearing in Vancouver, volume 7 of 7, exhibit 6E.

⁵⁰ Дублікат свідоцтва про народження зберігається в Procedimento nr. 227/99 Mod. 21, 2912. Документ, надісланий поліцією Ванкувера, складено німецькою мовою і датовано 27 червня 1951 р.

ня – зміг отримати паспорт, за яким йому дозволялося отримання канадської візи⁵¹.

Доля усміхнулася Зайфертові, коли він стояв у черзі на отримання візи в Ганновері. Службовець, який володів німецькою та російською мовами, запитав у нього, чи він бажає емігрувати до Канади⁵². Коли Зайферт дав стверджувальну відповідь, службовець, який виявився канадським візовим офіцером, поцікавився, чим Міхаель займався під час війни. Зайферт знову сфабрикував факти з минулого, зазначивши, що працював конюхом в Італії разом з козаками. Підстав для відмови Зайферту в еміграційній візі не було, тож йому надали канадську візу, і наступного місяця він відплив із Німеччини на пароплаві «Неллі» до м. Квебека⁵³. Далі Зайферт поїхав потягом. Спершу оселився у м. Принс-Джордж, Британська Колумбія, де влаштувався на роботу в Канадській національній залізниці, за 785 кілометрів на північ від Ванкувера. Він прожив у Принс-Джорджі п'ять років. Потому Зайферт переїхав до Ванкувера і працював на лісозаготівлях⁵⁴. Він познайомився

⁵¹ Анжеліка Зауер, представник обвинувачення на суді проти Зайферта у Канаді, зазначає, що свідоцтво про народження, в якому вказано правильне ім'я та місце народження, має важливе значення при ідентифікації проблемних кандидатів на імміграцію. Оскільки канадський службовець, згаданий в наступному абзаці, не мав такої інформації, він мав покладатися виключно на правдивість відомостей, наданих Зайфертом під час інтерв'ю. Відповідно до положень Канади про імміграцію в 1951–1952 рр., Зайферт не мав права на в'їзд до Канади з огляду на скоєні ним злочини в Больцано та співпрацю із СД. Див.: *Sauer A. E. «Immigration Report»*, 30 July 2004, зберігається у Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, Annex File E, document 108, pp. 13, 20.

⁵² Розмову Зайферта з канадським службовцем наведено в документі «Findings of Fact», р. 53. На початку 1950-х рр., зі зменшення кількості переміщених осіб, Канада почала ретельніше перевіряти кандидатів на імміграцію, насамперед фольксдойче. У Ганновері Зайферту пощастило, оскільки канадці дуже цікавилися потенційними іммігрантами з досвідом роботи у сільському господарстві. Хоча після прибуття до країни він спершу працював на лісозаготівлях (ще одна бажана спеціальність для переселенців), Зайферт був ідеальним іммігрантом з огляду на його досвід роботи в сільському господарстві до та після війни. *Ibid.*, р. 25.

⁵³ Документи, що стосуються від'їзду Зайферта з Німеччини, та список пасажирів пароплава «Неллі» див. у: «Trasmissione originale lista d'imbarco Seifert», 22 November 2000, Procedimento nr. 227/99 Mod. 21, 2924–2929.

⁵⁴ Коли Зайферт прибув до Ванкувера у 1956 р., він подав заявку на вакансію у лісозаготівельній компанії «МакМіллан енд Бльодел, Лтд.». Працював різноробочим до 1987 р. В заяві про прийом на роботу 1956 р. він зазначив, що він народився в Естонії і закінчив 7 класів, див.: «Trasmissione documenti anagrafici da Polizia», Vancouver, 22 November 2000, *Ibid.*, 2911.

зі своєю майбутньою дружиною Крістіною в «Альпійському клубі» (німецькому ресторані та громадському клубі) навесні 1956 р. Того ж року вони одружилися. Їхня єдина дитина, син Джон, народився 27 травня 1957 р. Зайферт подав відповідну заявку й отримав громадянство Канади 24 червня 1966 р. У 1969 р. йому видали паспорт громадянина Канади⁵⁵. Хоча Зайферт не змінив свого імені, в усіх офіційних документах, у тому числі про надання громадянства та паспорті, зазначено, що він народився у Нарві, Естонія.

Пошуки Зайферта

Італійська влада не поспішала з пошуком та покаранням воєнних злочинців, натомість батьки Зайферта доклали чимало зусиль, щоб встановити його місцезнаходження через німецький Червоний Хрест. Наприкінці війни Зайферт вважав, що вони перебувають на території, окупованій Радянським Союзом, і через це не бажав возз'єднання з ними. Проте, як свідчать документи, після війни його батьки переїхали до західної частини Німеччини (Ратінген, у землі Північний Райн-Вестфалія)⁵⁶. Вони, побоюючись репатріації до Радянського Союзу, ймовірно, втекли з Калліса, коли радянські війська зайняли Східну Німеччину. Окрім того, Міхаель-старший та Берта подали заявку і 11 жовтня 1943 р. отримали громадянство Німеччини, пройшовши «медичну та генетичну експертизу», за результатами якої було визнано, що Зайферти мали «на 100 відсотків німецьке походження» і «повною мірою зберегли свою національну самосвідомість» у період проживання в Україні⁵⁷.

У хаотичній ситуації, що склалася в післявоєнній Німеччині, родина Зайфертів почала шукати свого сина. Спершу звернулися із

⁵⁵ Департамент юстиції в Оттаві надав італійському військовому прокурору копії заяви на отримання паспорта громадянина Канади та самого паспорта. Див.: «Trasmissione documenti rilascio passaporto Canada», 22 November 2000. Ibid., 2900–2904.

⁵⁶ Див. наступні примітки, насамперед 57–59.

⁵⁷ «Application for Revocable Recognition of German Citizenship (Staatsangehörigkeit)», Kallies, Germany, 14 March 1944, Exhibit PPP, tab 3; «Application for Naturalization», Stargard, Germany, March 14, 1944, Exhibit PPP, tab 3; «Findings of Medical and Genetic Examination», 14 March 1944, Exhibit PPP, tab 5; «Assessment of German Ethnicity», 14 March 1944, Exhibit PPP, tab 6.

запитом до Червоного Хреста у 1950 р.⁵⁸, потім Зайферт-старший подав офіційну письмову заяву в Ратінгені (11 грудня 1951 р.) про те, що Міхаель пропав безвісти і жодних звісток від нього рідні не отримували з 22 березня 1945 р.⁵⁹ У заяві зазначено, що його останнім місцем служби була Італія, але не вказано конкретного місця. Червоний Хрест розпочав пошуки, однак через 18 місяців повідомив родині, що встановити місцезнаходження Зайферта неможливо. Після невдалих пошуків батьки звернулися з проханням винести «Рішення про вірогідність смерті особи». Відповідне свідоцтво було видано в Дюссельдорфі 11 серпня 1953 р.⁶⁰ Датою смерті зазначено 31 березня 1945 р. З огляду на ці факти Зайферти почали отримувати «батьківську пенсію»⁶¹.

Але подружжя не втрачало надії знайти сина і надсилало запити до Червоного Хреста Німеччини впродовж 1950-х років. 27 лютого 1956 р. служба розшуку виявила, що Зайферт раніше проживав в Еддінгегаузені і переїхав до Лютенгроде. Мер останнього містечка помилково повідомив, що Зайферт «виїхав до Америки»⁶². Хоча й було встановлено, де він проживав після війни у Німеччині, у відповідь на запит від квітня 1957 р. 25 березня 1958 р. батьки отримали невтішне повідомлення про безрезультатність розшуку їхнього сина. Червоний Хрест не надав будь-якої інформації щодо особового складу в Больцано, але, натомість, здійснив пошук у записах поліції безпеки та СД на Адріатиці (Трієст), де, звісно ж,

⁵⁸ «1950 Registration of Prisoners of War and Missing Persons», Oberhode, Germany, 5 March 1950. Available in the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, Compendium of Document Exhibits filed at Hearing in Vancouver, volume 3 of 7, Exhibit TT, tab 3.

⁵⁹ «1950 Registration of Prisoners of War and Missing Persons», Ratingen, Germany, 10 December 1951, the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, volume 3 of 7, Exhibit TT, tab 6.

⁶⁰ «Decision on Presumption of Death under Section 52, Federal War Victims Relief Act», 11 August 1953, Pensions Office, Düsseldorf, Available in the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, volume 2 of 7, Exhibit SS, tab A (exhibit 7).

⁶¹ Application for granting of parents' pension under Social Insurance Directive No. 27, Ratingen, Germany, 11 December 1951, the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, volume 2 of 7, Exhibit SS, tab A (exhibit 3).

⁶² Bürgermeister, Lütgenrode, District of Northeim to German Red Cross Tracing Service, Munich, 27 February 1956, the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, volume 3 of 7, Exhibit TT, tab 12.

вони не могли знайти Зайферта⁶³. Міхаель-старший помер у 1959 р., так і не довідавшись про долю свого сина.

Берта Зайферт отримала неочікувані новини 20 вересня 1960 р., коли відділ Червоного Хреста в Мюнхені повідомив їй, що Міхаель проживає у Ванкувері, Британська Колумбія⁶⁴. У листопаді Берта звернулася з проханням надати їй фінансову допомогу для відвідання сина до відділу пенсій у Дюссельдорфі⁶⁵. Пані Зайферт втратила пенсію, коли Міхаеля було знайдено, тож просила надати їй кошти з огляду на складне матеріальне становище. Заробітна плата сина в Канаді була низькою (1,92 канадського долара за годину), тож він не міг оплатити її транспортні витрати. Документів про результат розгляду її клопотання немає. Але згодом матір Зайферта виїхала з Німеччини й оселилася із сином та його дружиною у Ванкувері, де прожила до кінця свого життя.

Таємницю зникнення Зайферта було розгадано значною мірою за сприяння Карла Тіто, колишнього начальника таборів у Больцано та Фоссолі, котрий проживав у Дортмунді, Німеччина⁶⁶. Він

⁶³ German Agency Responsible for Notifying the Next-of-Kin of Members of the Former German Wehrmacht Who Were Killed in Action to the Pensions Office Düsseldorf, 23 March 1958. Available in the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, volume 2 of 7, Exhibit SS, tab A (exhibit 8).

⁶⁴ German Red Cross Tracing Service, Munich to Berta Seifert, «Subject: Michael Seifert», 20 September 1960, Available in the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, volume 2 of 7 Exhibit SS, tab A (exhibit 11).

⁶⁵ «Berta Seifert to the Pensions Office», Düsseldorf, 21 November 1960, Available in the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, volume 2 of 7, Exhibit SS, tab A, (exhibit 10).

⁶⁶ Тіто спершу арештували військові США, незадовго після того як він виїхав з Больцано. У 1946 р. його перевели до в'язниці у м. Вугт, Нідерланди, а згодом ув'язнили у Вольфсберзі, Австрія. Його справу розглядала Британська комісія у справах воєнних злочинів у Південній Європі. У 1948 р. його недовго утримували в Бад-Фаллангбостелі у Нижній Саксонії. Рішенням датського суду, винесеним у 1951 р. в Утрехті, Тіто визнано винним у скоєнні двох воєнних злочинів на території Нідерландів. Ішлося про жорстоке поводження із в'язнями концентраційного табору Хертогенбош (біля Вугта), а також про участь у вбивстві 65 російських військовополонених у період служби в транзитному таборі Амерсфоорт. Його засудили до шести років позбавлення волі. Після звільнення Тіто повернувся в Дортмунд, де у 2001 р. помер. Оскільки він не перебував в ув'язненні в 1949 р., є підстави припустити, що він зустрічався із Зайфертом того року. Див. лист Тіто до Служби розшуку Червоного Хреста (Мюнхен) від 10 липня 1960 р. у Федеральному суді Канади, Court file no. T-2016-01, volume 3 of 7, Exhibit TT, tab 13.

упізнав Зайферта на багатьох фотографіях, що їх йому показали працівники Червоного Хреста. У липні 1960 р. Тіто повідомив службі розшуку, що «бачив» Зайферта у 1949 р., хоча в якому саме місці, достеменно невідомо. Через два роки після прибуття Зайферта до Канади Тіто зазначив, що отримав від нього листівку. Тіто звідкись знав про смерть Зайферта-старшого, а також повідомив, що Берта хворіла. 8 вересня 1960 р. Зайферт написав дуже короткого листа до Червоного Хреста із проханням допомогти йому зв'язатися зі своїми рідними⁶⁷.

Судове переслідування в Італії

Зайферта та кількох його товаришів по службі в таборі в Больцано розшукували за підозрою у скоєнні воєнних злочинів Комісія ООН з питань воєнних злочинів та післявоєнна влада Італії. Той факт, що справи Зайферта та інших не стали предметом належного розслідування одразу після завершення війни, прямо не стосується теми цієї праці. Проте можливим поясненням може бути таке: якби італійська влада надто агресивно просувалася у справі кримінального переслідування воєнних злочинців із країн Осі, то колишніх італійських солдатів, скоріш за все, притягнули б до відповідальності за злочини, вчинені, зокрема, у Північній Африці, Югославії, Греції та Албанії⁶⁸.

Заходи реагування італійської бюрократії у сфері юстиції були повільними та межували з байдужістю. Завдяки амністії, оголошеній у 1946 р., італійські солдати дістали змогу отримати амністію, за умови, що вони не були причетні до тяжких злочинів або не обіймали високі посади в адміністрації чи армії⁶⁹. Станом на кінець

⁶⁷ Seifert to German Red Cross Tracing Service, 8 September 1960, Available in the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, volume 3 of 7, Exhibit TT, tab 16.

⁶⁸ Щодо питання злочинів у Північній Африці див.: Bernhard P. Behind the Battle Lines: Italian Atrocities and the Prosecution of Arabs, Berbers, and Jews in North Africa during World War II // *Holocaust and Genocide Studies*. – 2012. – Vol. 26, No. 3. – P. 425–446.

⁶⁹ За підтримки міністра юстиції Пальміро Тольятті, амністію було схвалено італійським урядом та введено в дію наказом президента від 22 червня 1945 р. Camera dei Deputati/Senato della Repubblica, *Commissione Parlamentare di Inchiesta sulla cause dell'Occultamento di Fascicoli Relativi a Crimini Nazifascisti*, no. 107, Istituita con Legge, 15 May 2003, 190.

1947 р. рішення, ухвалені американцями та британцями, призвели до припинення кримінального переслідування німецьких солдатів, котрі вчинили злочини на території Італії. Водночас знижувався ентузіазм британської громадськості щодо переслідування воєнних злочинців незалежно від їхньої національності. У США умови, сприятливі для переслідування німців, існували лише трішки довше, оскільки ця країна почала насамперед перейматися інтеграцією Західної Німеччини в НАТО як важелем протистояння Радянському Союзу⁷⁰. Німці також не були готові співпрацювати; підтримка зусиль, спрямованих на переслідування воєнних злочинців, була дуже низькою як серед еліти, так і серед широкого загалу⁷¹.

Зрештою, у 1960 р. генеральний прокурор Італії Енріко Санта-кросче видав розпорядження розмістити 695 справ потенційних італійських та німецьких воєнних злочинців у сховище, яке в наступні роки стало відоме як «шафа сорому» (*«armadio dell vergogna»*)⁷². В цьому архіві було зібрано документи, пов'язані зі злочинами, вчиненими в таборі Больцано та в інших частинах Італії. Достеменною причиною приховування цих справ невідома, але найімовірніша – просте небажання влади Італії проводити слідчі заходи. Через складну пунктуацію та розбивку тексту це розпорядження складно перекласти дослівно. При вивченні документа складається враження, що його писали нашвидкуруч і свідомо нечітко формулювали думку. Але нижче подано його переклад:

Військовий прокурор цим наказує тимчасово припинити цю справу з огляду на те, що з моменту інциденту минуло багато часу; немає корисної інформації, яка б вказувала на учасників [інциденту] та доводила вину відповідних осіб⁷³.

Архівні справи було виявлено через 34 роки (у 1994 р.). Військовий прокурор Антоніо Інтелізано, розслідуючи справу проти

⁷⁰ Див., наприклад: Frei N. Adenauer's Germany and the Nazi Past: The Politics of Amnesty and Integration / Translated by J. Golb. – NY: Columbia University Press, 2002.

⁷¹ Buscher F. M. The U.S. War Crimes Trial Program in Germany, 1946–1955. – New York: Greenwood, 1989.

⁷² Camera dei Deputati/Senato della Repubblica, 255–264.

⁷³ Копія оригінального документа міститься в: Procedimento nr. 227/99 Mod. 21, p. 54.

Еріха Прібке (щодо його участі в різанині в Ардеатинських печерах у Римі в 1944 р.), знайшов архів у дерев'яній шафі в Палаці Чезі-Гадді в Римі, де розмішувалася військова прокуратура. Окрім документів, які стосуються злочинів у Больцано, до справ також були долучені матеріали про вбивства, вчинені, зокрема, в таких містах, як Санта-Анна ді Стацема, Марцаботто, Спліт (Югославія) та Карпатос (Греція). Виявлення цих документів та суд над Прібке дали поштовх і доказову базу для розслідування причетності як німців, так й італійців до нелюдських злочинів в Італії у період війни. Стаття про справу Больцано, опублікована в 1999 р. в італійській газеті «Ла Stampa», викликала значний інтерес серед широкого загалу, особливо в Північній Італії⁷⁴.

Військовий трибунал у Вероні

Судові органи Італії у Вероні спочатку зосередили увагу в рамках свого розслідування на начальникові табору лейтенантові Карло Тіто та його заступникові сержанті Гансові Хааге. Хааге помер до завершення цього процесу, а військовий прокурор Італії Бартоломео Костантіні повідомив німецьку сторону про те, що, на його думку, у справі проти Тіто немає достатніх підстав для продовження розслідування після допиту, проведеного в Німеччині в грудні 1999 р.⁷⁵ Такий крок є незрозумілим. Попри те, що Тіто провів 5 із половиною років у в'язниці за воєнні злочини, скоєні у транзитному таборі Амсфоорт у Нідерландах, йому так і не висунули обвинувачень в Італії, хоча він керував таборами в Больцано та Фоссо-

⁷⁴ Rintracciati i due ucraini SS, accusati di 14 omicidi e di torture compiute sui prigionieri in Canada i Kapo del lager di Bolzano La procura militare chiederà l'extradizioni // *La Stampa*. – 1999. – 26 June 1999. У статті зазначено про відсутність свідків злочинів. Пізніше колишня ув'язнена Больцано, Тереза Скала, зателефонувала до газети і повідомила, що може надати відповідну інформацію. Стаття міститься в документах Федерального суду Канади, Court file no. T-2016-01, volume 1 of 2, exhibit C-16. Також див. свідчення Скали від 7 червня 2000 р. та інтерв'ю «Lager e deportazione – Le testimonianze: Teresa Scala. Comune di Nova Milanese, Città di Bolzano. Доступне в Інтернеті за адресою: http://www.lageredeportazione.org/binary/lager_deportazione_new/testimonianze/SCA-LA.1143045626.pdf.

⁷⁵ «Dortmund Interrogation of Karl Titho», 14 February 2001, Generalregister der unbekanntem Verbrecher Nummer 81/2000, in Procedimento nr. 227/99 Mod. 21, pp. 551–559.

лі, був причетний до депортацій в Італії та вбивств в обох таборах⁷⁶. Однак незабаром прокуратура Дортмунда поінформувала італійського прокурора, що має докази того, що Міхаель Зайферт проживає у Ванкувері. Після цього італійська влада розпочала розслідування справи Зайферта.

Найперше Костантіні мав підтвердити особу Зайферта. Це завдання було вирішальним, але складним, адже багато жертв вже померли, а ті, хто вижив, востаннє бачили Зайферта 55 років тому. Компетентні органи в Дортмунді повідомили італійському прокуророві, що у них були фотографії Зайферта, а також порадили Костантіні перевірити, чи зможуть свідки вказати на нього. Кримінально-процесуальним кодексом Італії визначені конкретні кроки, яких слід ужити з метою здійснення достовірної процедури впізнання підозрюваного за фотографією. Першим кроком цієї процедури є те, що свідок повинен надати опис особи, яку він має впізнати. Костантіні особисто провів процедури впізнання у Вероні зі свідками, які свого часу були в'язнями табору в Больцано⁷⁷. Костантіні просив свідків описати зовнішність Зайферта, зазначивши вагу, зріст, колір очей та волосся, а також його уніформу та будь-які інші особливості, які можуть допомогти його впізнати. Частина фотокарток, які показували свідкам, подано на рис. 2. Зайферт зображений на фотографії під номером 6. Якщо свідок вказував на це фото, йому показували збільшену фотографію і запитували: «На Вашу думку, чи це та сама особа?»⁷⁸. Зрештою Костантіні направив показання свідків до Дортмунда.

⁷⁶ Окрім убивств у Фоссолі, 12 вересня 1944 р. гестапо Больцано вбило 25 італійців, яких підозрювали у співпраці із союзниками у ролі розвідників. Див.: Carla Giacomozzi. 23 Un eccidio a Bolzano. – Bolzano, IT: Archivio storico della Città di Bolzano, 2011.

⁷⁷ У цій процедурі брали участь такі свідки, що вижили: Джованні Боні, Йосеф Бруннер, Аннунціо Бруско, Джузеппе Д'Антоні, Етторе Ферро, Джузеппе Кнайссл, Нелла Масканьї (Неє Ліллі), Маір Густав, Лучана Менічі, Отелло Падовані, Серджіо Пассера та Марія Тереза Скала.

⁷⁸ Показували саме збільшену фотографію, тому що про це було зазначено у вимозі про надання міжнародної юридичної допомоги, направленій прокурором Дортмунда. «Certification», Procura Militare Della Repubblica presso il Tribunale militare di Verona, р. 12. У справі про вимогу Республіки Італія про екстрадицію Міхаеля Зайферта з Канади з метою проведення судового провадження, військовий прокурор військового трибуналу, Верона, 5 вересня 2001 р. Збільшене фото подано на рис. 2. Документ авторів надав електронною поштою Дотторе Бартоломео Костантіні у Вероні, 2 березня 2011 р.

Більшість свідків змогли впізнати Зайферта, хоча не з однако-вим успіхом, і ступінь їхньої впевненості щодо впізнання його осо-би був різним. Наприклад, Тереза Скала зазначила: «Без сумніву... особа на фотографії номер шість – це Міша Зайферт»⁷⁹. Густав Маір сказав подібне: «Я не маю сумнівів у тому, що Зайферт – це особа на фотографії номер 6, на сторінці 17-4 фотоальбому»⁸⁰. Інші були менш упевнені – як Лучана Менічі, яка впізнала «українців» на фотографіях номер 3 та 6, але не змогла визначити, чи номер 6 був Зайфертом чи Зайном. Хоча Отелло Падовані впізнав одного з «українців» на фотографії 6, він «не був абсолютно впевненим» у тому, що це саме Зайферт⁸¹. Серджіо Пассара помилково зазна-чив, що на фотографії номер один був зображений один з «україн-ців», а також на фотографії номер 6, але, знову ж таки, він не міг визначити, на фото номер 6 був Зайферт чи Зайн⁸².

Перед військовим трибуналом у Вероні Костантіні представив два типи доказів на додаток до свідчень безпосередніх очевидців. Перша група доказів складалася з матеріалів кримінальних прова-джень, проведених в Італії у 1945 та 1946 роках. Посилаючись на судові слухання, що відбулися одразу після війни, прокуратура май-же винятково зосередила увагу на повторному розгляді доказів, представлених на судовому процесі проти Альбіно Колоньї. Цей італієць наглядав за камерами, де утримували в'язнів з метою особ-ливого їх покарання, зокрема, й Зайферта та Зайна після того, як їх засудили за зґвалтування італійки у Больцано⁸³. Хоча Колонья без-посередньо не наглядав за Зайфертом та Зайном, є докази того, що вони спільно вчиняли звірства проти інших в'язнів. Колонья також дозволяв Зайну та Зайферту вільно ходити приміщеннями, що пере-бували у його віданні, знущатися над в'язнями та вбивати їх.

Друга група доказів стосується судової процедури в Італії, яка має назву *Incidente Probatorio* (досл. «випадок, що стосується свід-чень»). На момент проведення військового трибуналу у Вероні у

⁷⁹ Ibid., p. 15. Написання прізвиська Зайферта було різним у різних докумен-тах – «Misha» або «Mischa».

⁸⁰ Ibid., p. 14.

⁸¹ Ibid.

⁸² Ibid. На інших фотографіях зображені військові, які не служили в Больцано.

⁸³ Докази, використані на суді проти Колоньї у 1946 р., див. у: «Atti del processo Cologna, Albino», Procedimento nr. 227/99 Mod. 21, pp. 471–557.

листопаді 2000 р. багато в'язнів, котрі свідчили у справі проти Колоньї у 1946 р., померли. Застосування принципу *Incidente Probatorio* дало змогу військовому прокурору Костантіні використати докази, наведені ще живими особами, які не обов'язково свідчили на вказаному судовому процесі, однак направили відповідні заяви до поліції, прокуратури та інших судових органів Італії. Наприклад, 4 липня 1996 р. Джованні Боні, колишній в'язень табору в Больцано, надав явні докази поведінки Зайферта капітанові карабін'єрів Альфредо Парруллі у Пармі. Боні свідчив у присутності Парруллі, що наприкінці лютого або на початку березня 1945 р. він став свідком того, як Зайферт та Зайн, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, обливали холодною водою вагітну жінку за температури повітря нижче нуля. Наступного дня, коли Боні приніс потерпілій їжу, вона розповіла йому, що ті двоє чоловіків згвалтували її. Через кілька днів після цієї розмови Боні змусили позбутися її тіла, яке лежало в калюжі крові. Попри те, що Боні зазначив, що не був свідком самого вбивства, він також свідчив на трибуналі у Вероні, і його правдоподібна розповідь була одним із чинників, які вплинули на винесення обвинувачувального вироку⁸⁴.

Коли процес розгляду апеляції у справі проти Зайферта добігав кінця, Костантіні підготував документ, виданий Республікою Італія, про вимогу екстрадиції відповідача з Канади⁸⁵. Влада Канади погодилася позбавити його громадянства, але тільки після тривалого судового процесу.

Судове провадження та екстрадиція в Канаді

Так само як і в Сполучених Штатах Америки, в Канаді процедура провадження у справах, які стосуються Другої світової війни, передбачає скасування громадянства шляхом цивільного судового провадження. Канадська програма у справах злочинів проти людяності та воєнних злочинів покликана унеможливити надання притулку воєнним злочинцям та особам, які вважаються такими, що скоїли або були співниками у скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності або геноциду. Особу можуть позбавити громадян-

⁸⁴ Зі свідченням Боні можна ознайомитися в матеріалі «Boni, Giovanni ai CC. di Parma», 7 April 1996, Procedimento nr. 227/99 Mod. 21, pp. 35–40.

⁸⁵ «Свідоцтво».

ства у зв'язку з шахрайськими діями, наданням неправдивих фактів або свідомим приховуванням важливих обставин. Зайферт відкидав висунуті проти нього обвинувачення, тож держава повинна була довести їх у Федеральному суді Канади. Скасування громадянства розглядали разом із вимогою про екстрадицію, направленою державою Італія. Серед найбільших канадських установ, які брали участь в процесі проти Зайферта, були Державна служба з питань громадянства та імміграції Канади, Міністерство юстиції, Канадська королівська кінна поліція (КККП)⁸⁶.

Сержант Білл Тордарсон із КККП арештував Зайферта у Ванкувері 1 травня 2002 р.⁸⁷ Він доставив Зайферта до Департаменту поліції Ванкувера, допитав його та записав цей допит на відео⁸⁸. Перше клопотання про звільнення під заставу було відхилено суддею Верховного суду Британської Колумбії, і Зайферт перебував під арештом понад три тижні⁸⁹. 24 травня апеляційний суд Британської Колумбії звільнив його з-під варти під підписку про невиїзд⁹⁰.

⁸⁶ Короткий виклад нормативно-правової бази Канади міститься у звіті «Canada's Program on Crimes Against Humanity and War Crimes», 12th Report, 2008–2011. Доступний за адресою: <http://www.cbsa.gc.ca/security-securite/wc-cg/wc-cg2011-eng.html>.

⁸⁷ До арешту італійці направили Зайферту три письмові повідомлення: у листопаді та серпні 1999 р., а також 28 вересня 2000 р. Ці повідомлення не були складені німецькою – рідною мовою Зайферта, а його рівень володіння англійською був предметом розгляду в подальших судових слуханнях. У 2000 р. повідомлення доставила Канадська королівська кінна поліція. Воно було написано англійською та італійською, але було також викладено усно службовцем КККП. Пані Крістін Зайферт, яка краще володіла англійською, також була при цьому присутня. Апеляційний суд Британської Колумбії, 3 серпня 2007 р., справа Італія проти Зайферта, *Italy v. Seifert*, 407, Docket CA031164. Available at the Nikzor Project, <http://www.nizkor.org/ftp.py?people/s/seifert.michael/Court-of-Appeal.20070803>. Див. також: «Notizia arresto Seifert da Consolato italiano Vancouver», 4 May 2002, available in Procedimento nr. 227/99 Mod. 21, 3250–3252; «Conversazione di Seifert con polizia», *Ibid.*, 3280–3314.

⁸⁸ Affidavit of Sergeant William Thordarson, 30 April 2002, In the Supreme Court of BC in the Matter of the Extradition Act and in the Matter of the AG of Canada, on behalf of the Republic of Italy and Michael Seifert, *Plaintiff's (Respondent) Book of Authorities* (Motion of State-Funded Counsel) Volume 1 of 2, Annex File B, tab c, pp. 77–80.

⁸⁹ Barney W. Bruckner to the Honourable Justice Hugessen, 10 October 2002, the Federal Court of Canada, Trial Division, Court file no. T-2116-01, *Closed Volume A*, MCI v. Seifert, Michael, p. 3.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 3.

Допит, проведений Тордарсоном, був важливим доказом у визначенні дієздатності Зайферта для того, щоб постати перед судом у справі про його екстрадицію. Головним питанням, яке розглядали у перші місяці судових слухань у Канаді, була дієздатність відповідача. Перший етап слухання про екстрадицію розпочався 12 листопада 2002 р. у суді Британської Колумбії, на якому головував суддя Сельвін Ромілі. Слухання тривали до 2 березня 2003 р. Із 20 днів слухань 13 було присвячено перехресному допиту психіатрів, котрі давали свідчення у справі фізичної дієздатності та психічного стану Зайферта.

На слуханні 4 грудня 2002 р. Дуглас Крісті, який був адвокатом Зайферта протягом усього періоду слухань у справі екстрадиції та апеляцій, представив докази того, що його підзахисний не міг постати перед судом у справі щодо його екстрадиції, оскільки він не міг зрозуміти висунуті проти нього обвинувачення і не міг дати відповідні вказівки адвокатові щодо справи. Такий його стан, за словами Крісті, був спричинений кількома інсультами, які трапилися в 1992, 1994 та 1997 роках⁹¹. Востаннє це відбулося 31 травня 2002 р., через місяць після його арешту та допиту Тордарсоном⁹². Крістін, дружина Зайферта, дала письмове свідчення під присягою 29 серпня 2002 р., зазначивши, що після останнього інсульту її чоловік втратив значну частину когнітивних функцій та, значною мірою, фізичну координацію⁹³. Хоча він дещо пам'ятав про війну, його короткострокова пам'ять функціонувала погано, за словами

⁹¹ Медичні документи Зайферта містять записи, починаючи з 1961 р. З огляду на зібрані за всі ці роки медичні дані, Зайферт, схоже, мав багато проблем зі здоров'ям, але більшість із них було успішно виліковано. Серед поставлених йому діагнозів були такі: проблеми слуху (до 1980 р.), базально-клітинна карцинома (1983 р.), забудькуватість (1988 р.), хронічна фібриляція передсердь (1989 р.), обструкція товстої кишки (1995 р.) та імплантація кардіостимулятора (1997 р.). Інсульти, які з ним трапилися у 1990-х рр., задокументовані лікарями і сталися у час, коли він не міг знати про те, що в Італії проти нього ведеться розслідування. Медичний огляд після інсульту в 2002 р. не виявив патологічних змін. Див.: «Seifert Medical Records», the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, Compendium of Document Exhibits filed at Hearing in Vancouver, volume 4 of 7, Exhibit CCCC, exhibit card 372579.

⁹² Фотографії стану Зайферта після падіння 31 травня долучено до письмового свідчення під присягою Крістін Зайферт від 29 серпня 2002 р. Supreme Court of BC in the matter of the Extradition Act and in the matter of the AG of Canada on behalf of the Republic of Italy, *Closed Volume A*. November 13 2001 to July 17, 2003.

⁹³ Ibid.

пані Зайферт. Йому також було складно рухатися, концентруватися і він погано спав. У світлі цих нових проблем зі здоров'ям захист стверджував, що Зайферт зазнав пошкодження головного мозку, у зв'язку з чим будь-які подальші слухання у справі проти нього потрібно було припинити.

Слухання тривали до 2003 р. Із рішення Ромілли від 14 березня 2003 р. випливає, що суддеві уривався терпець через тактику захисту⁹⁴. У цей час Крістін Зайферт свідчила, що Зайферт не володів вільно англійською мовою. З огляду на це попередні слухання провели повторно за участі перекладача з німецької мови. Свідок – експерт захисту доктор Луціен Ларре допитав Зайферта англійською за допомогою відеозапису. Коли захист згодом заявив про те, що відповідачеві було важко розуміти англійську мову, допит провели повторно німецькою мовою за сприяння перекладача, після чого перекладали текст англійською. Згодом Ларре не мав можливості упродовж одного тижня брати участі в перехресному допиті. Крісті проводив перехресний допит свідка – експерта обвинувачення і протягом дня, а також частини наступного ставив йому лише запитання, які стосувалися його кваліфікації як фахівця. Вочевидь роздратований Ромілли зазначив: «У мене складається відверте враження, що цю справу безпідставно затягують. Дозвольте сказати, що за 29 років роботи суддею я ще ніколи не мав настільки затягнутого слухання у справі про дієздатність»⁹⁵. Спираючись на прецедент, а також зазначивши, що тривалий перехресний допит експертів більш доречний у випадку кримінальних судових процесів, він прийняв рішення надалі відводити захисту не більш як один день для перехресного допиту кожного свідка обвинувачення⁹⁶.

Ромілли виніс свій остаточний вердикт у справі про дієздатність 1 квітня: Зайферт міг бути підданий суду⁹⁷. Три з чотирьох медичних фахівців вважали, що Зайферт був у змозі, як фізично, так і

⁹⁴ «Ruling No. 3», The Supreme Court of BC, Court file no. T-2016-01, AG of Canada on behalf of the Republic of Italy v. Seifert, In the matter of the Extradition Act, 14 March 2003, Annex File G, tab 22.

⁹⁵ Ibid., pp. 4–5.

⁹⁶ Ibid., pp. 10–11.

⁹⁷ Рішення щодо дієздатності Зайферта див.: The Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01, MCI (Plaintiff) v. Michael Seifert Defendant, Available in Plaintiff's (Respondent) Book of Authorities, volume 2 of 2, Annex file E, Section 14B, 2003.

психічно, постати перед судом у справі про його екстрадицію, проте Ларре так не вважав. Виносячи рішення у справі, Ромілі значною мірою спирався на допит Зайферта, здійснений сержантом Тордарсоном. Суддя вважав, що Зайферт відповідав на запитання чітко й логічно під час допиту, згадуючи свою молодість в Україні, те, як потрапив на службу до німецької армії, як був переведений до Больцано, а також про післявоєнні роки, проведені в Німеччині. Він також згадав ім'я начальника табору Тіто і деякі зі злочинів, скоєних у таборі, в яких його було звинувачено. Ромілі також ознайомився з його бесідою із психіатрами (відеозапис). Два медичні експерти від обвинувачення вважали, що Зайферт «симулював» і демонстрував «недоречні намагання» під час оцінки його стану. Саме на основі аналізу першого допиту, проведеного у травні 2002 р., а також пізніших медичних оцінок суддя визнав Зайферта таким, що може постати перед судом у справі про його екстрадицію.

Інше питання, яке розглядали на початкових етапах судового процесу, було пов'язане з твердженням Крісті про те, що Зайферт не мав фінансових ресурсів, достатніх для участі у тривалих процесуальних діях канадської системи з метою заперечення екстрадиції та втрати громадянства. Пані Зайферт подала друге письмове свідчення під присягою від імені свого чоловіка⁹⁸. У Канаді Зайферт працював на лісозаготівлях, і хоча даних про його заробітну плату немає, навряд чи вона була значною⁹⁹. Проте відповідач та

⁹⁸ Affidavit of Christine Seifert, 21 May 2002. Available in the Federal Court of Canada, Court file no. T-2016-01 between the MCI (Plaintiff) and Seifert, Michael (Defendant), *Plaintiff's Motion Record* (Motion for State-Funded Counsel), volume 1 of 2, Annex File E, exhibit A. Also Canadian Federal Court (Trial Division), Court file no. T-2016-01, MCI (Plaintiff) and Seifert, Michael (Defendant), 5 March 2003, ruling of the Honourable Justice Hugessen, Available in Plaintiff's *Book of Authorities*, (Motion for State-Funded Counsel, volume 2 of 2, tab 12b.

⁹⁹ Можна ознайомитися з порівняльним аналізом доходів та сплачених податків подружжя за період п'яти років (1999–2003 рр.). Його долучено до іншого письмового свідчення Крістін Зайферт під присягою на етапі розгляду апеляції. Christine Seifert, «Information Return for Electronic Filing of an Individual's Income Tax and Benefit Return.» 25 June 2004, the Federal Court of Canada, Trial Division, Court file no. T-2016, MCI (Plaintiff) v. Michael Seifert (Defendant), *Plaintiff's Motion Record* (State Funding Motion), File Annex D, tab c. Сукупний дохід подружжя в канадських доларах становив 25–30 тисяч доларів у ці роки, коли вони перебували на пенсії. Звичайна оплата послуг адвоката Крісті (він помер у березні 2013 р.) сягала 200 дол. за годину (р. 4). У своєму письмовому свідченні під присягою Крістін пояснила, що сама вона виконувала роботу для чоловіка безоплатно на добровільних засадах (р. 5).

його дружина мали певні статки¹⁰⁰. Ромілли обґрунтував відхилення клопотання про призначення фінансової допомоги від держави тим фактом, що Зайферт передав Крістін право власності на їхній будинок, який спершу записаний як майно у спільній власності подружжя, і, з огляду на час передачі права власності, суддя дійшов висновку, що цей правочин мав на меті позбавити пана Зайферта активів, які могли бути використані для оплати послуг захисту¹⁰¹. Згідно з оцінкою вартості нерухомого майна, проведеною муніципальною агенцією з оцінки власності Ванкувера у 1999 р., вартість будинку становила 283 тисячі кан. дол.; станом на 2003 р. його вартість зросла до 284 300 кан. дол.¹⁰² У 2004 р., коли під час розгляду апеляції все ще стояло питання про фінансові труднощі відповідача, місто оцінило його будинок в 328 тисяч кан. дол.¹⁰³ Окрім того, у власності пані Зайферт перебував будинок на колесах та земельна ділянка за межами Ванкувера, оціночна вартість якої становила 25 тисяч кан. дол. Ромілли розтлумачив відповідні положення законодавства про те, що для призначення державного адвоката мають бути «винятково надзвичайні обставини», за яких брак фінансової допомоги може загрожувати проведенню справедливого суду¹⁰⁴. На думку Ромілли, у цьому випадку таких обставин не було. Суддя зазначив, що Зайферти не надали адекватні документи на

¹⁰⁰ Додаткові документи про фінансове становище та майно подружжя зберігаються у Федеральному суді Канади, Court file no. T-2016-01, Annex File E, Exhibit C (i–vii). До справи додано протокол перехресного допиту про письмове свідчення під присягою, подане 23 січня 2003 р. Крістін Зайферт щодо фінансового становища подружжя.

¹⁰¹ Копія документа про передачу права міститься в «Land Title Act, Form A», 10 August 1999. The Federal Court of Canada, Trial Division, Court file no. T-2016, between MCI (Plaintiff) v. Seifert, Michael (Defendant), *Plaintiff's Motion Record* (Motion to Determine Question of Law), Annex File B, tab 4, p. 63.

¹⁰² Із документами про оцінку вартості нерухомого майна за період з 1999 р. по 2003 р. можна ознайомитися в *Plaintiff's Book of Authorities*, (Motion for State-Funded Counsel, Volume 1 of 2, tab c.

¹⁰³ Оцінка за 2004 р. зберігається в Федеральному суді Канади, Court file no. T-2016, between MCI (Plaintiff) v. Michael Seifert (Defendant), *Plaintiff's (Respondent) Motion Record*, (Motion for State-funded Counsel), Annex File E, Volume 1 of 2, tab 2, p. 122.

¹⁰⁴ «Ruling No. 2», 3 March 2003, Supreme Court of BC, Court file no. T-2016, AG of Canada v. Seifert,» In the matter of the Republic of Italy (Applicant) and Michael Seifert (Respondent), File Annex E, tab 23b, p. 6.

підтвердження свого клопотання, і відповідно до законодавства Канади виніс рішення, що Зайферт не має права на призначення адвоката «на вибір», коли адвоката слід вибирати відповідно до фінансових можливостей обвинуваченого¹⁰⁵. Проте досить дивним виявилось те, що суддя дозволив фінансування адвоката до завершення слухань про дієздатність відповідача. Суд засідав у цій справі 18 днів у період з 12 листопада по 31 березня 2003 р., і майже всі засідання було присвячено розгляду питання дієздатності Зайферта або його складного фінансового становища.

На суді у справі про екстрадицію свідчення давали два важливі свідки – місіс Зайферт та знайомий підсудного, охоронець у Больцано, Петер Макелке, котрий служив у поліції безпеки в Італії. Він також був фольксдойче з України. Макелке і Зайферт познайомилися у таборі Фоссолі, а потоваришували під час служби в Больцано¹⁰⁶. На відміну від Зайферта, Макелке прожив у Больцано ще п'ять років після закриття табору¹⁰⁷. Потім він переїхав до Німеччини й емігрував до Канади, прибувши до Ванкувера через рік після Зайферта – 1952-го. Незабаром двоє чоловіків відновили дружбу. Вони були парафіянами однієї католицької церкви у Ванкувері, де жило багато емігрантів з Німеччини, і жили неподалік один від одного. Макелке був боярином на весіллі Зайферта, а потім став хрещеним батьком його сина Джона. Макелке був свідком обвинувачення, хоча з огляду на його свідчення на користь захисту не зрозуміло, навіщо його залучили до слухання, що відбулося 3 квітня. Одна з можливих причин така: Макелке заявив у суді, що його стосунки із Зайфертом погіршилися на момент надання ним показань. Попри це твердження, він послідовно підтримував версію подій, викладену Зайфертом, і заявив, що не був свідком скоєння жодного зі злочинів, в яких його звинувачувала Італія. Більша частина його свідчень була нечіткою та суперечливою. Наприклад, під час перехресного допиту він спершу

¹⁰⁵ Ibid., pp. 7, 31.

¹⁰⁶ «Proceedings at Extradition Hearing (Committal Hearing) (Excerpt – Testimony of Peter Makelke)», April 2, 2003, In the Supreme Court of BC, Court file no. T-2016-01, ID 394, In the Matter of the Extradition Act and In the Matter of the Attorney General of Canada, on Behalf of the Republic of Italy and Michael Seifert, Annex file G, pp. 33–52.

¹⁰⁷ Ibid. Особисті відомості про Макелке зібрано з різних місць у його свідченні.

зазначив, що був із Зайфертом та Зайном, коли вони гвалтували італійку в місті Больцано, але пізніше свідчив, що він і кілька колег полишили компанію і натомість пішли в кіно¹⁰⁸. Крісті припустив, що Макелке підтвердив версію подій, викладену поліцією та обвинуваченням, через те, що боявся, що його спіткає така сама доля, як і Зайферта¹⁰⁹. Але, знову ж таки, свідчення Макелке майже повністю були на користь захисту.

Розгляд питання про екстрадицію розпочався 2 квітня 2003 р. і завершився 23 серпня; слухання тривали 38 днів. Згідно із законодавством Канади, під час судового процесу щодо екстрадиції міністр у справах громадянства та імміграції був поінформований судовим листом про взяття під варту, що держава-позивач виконала свої зобов'язання щодо визначеної угодою про екстрадицію вимоги про надання достатніх доказів, які слугують підставою для взяття особи під варту. Остаточне рішення щодо видачі особи мав ухвалити вказаний міністр. Підставою для видачі особи є «наявність доказів поведінки, яка, у разі якби вона мала місце на території Канади, дала б підстави для арешту відповідача у зв'язку з висунутими проти нього обвинуваченнями»¹¹⁰. 27 серпня Ромілі видав розпорядження про взяття Зайферта під варту до моменту його екстрадиції в Італію¹¹¹. У вердикті суду обсягом 52 сторінки розглядається здебільшого достовірність доказів та рішення за кожним із дев'яти пунктів обвинувачення, за якими у Вероні Зайферта було визнано винним. Підстави для арешту обвинуваченого ґрунтувалися на семи правопорушеннях, визначених військовим трибуналом Італії¹¹². Ромілі не визнав достатніми докази згвалтування вагітної жінки у лютому–березні 1945 р. спільно з Отто Зайном (пункт 6 обвинувачення на процесі у

¹⁰⁸ Ibid., pp. 70–71.

¹⁰⁹ Ibid., pp. 81–82.

¹¹⁰ In the Supreme Court of BC, 27 August 2003. In the Matter of the Extradition Act and In the Matter of the Attorney General of Canada, on Behalf of the Republic of Italy and Michael Seifert, Annex file B, tab 5, pp. 75–78.

¹¹¹ «Italy v. Seifert», 3 August 2007, Court of Appeal for British Columbia In the Matter of the Extradition Act, The Attorney General on behalf of the Republic of Italy (Respondent) and Michael Seifert (Appellant). Доступний в рамках проекту «The Nizkor Project»: www.people/s/seifert.michael/Court-of-Appeal.20070803, p. 2.

¹¹² Ibid., pp. 5–6.

Вероні) та убивства в'язня чоловічої статі у період між кінцем січня та початком лютого того ж року (пункт 11 обвинувачення на процесі у Вероні).

28 грудня 2005 р. міністр юстиції Ірвін Котлер дав розпорядження про видачу Зайферта. Натомість захист піддав сумніву неупередженість міністра. Перед вступом на посаду міністра юстиції Котлер, за походженням єврей, був палким прибічником Ізраїлю та висловлювався з приводу проблем, пов'язаних з євреями, у тому числі виступав за кримінальне переслідування воєнних злочинців, які проживають у Канаді. З огляду на таку його позицію, захист Зайферта заявив, що до Котлера можна було застосувати принцип «обгрунтованої підозри в упередженості» у разі винесення рішення у справі Зайферта. Проте на апеляційному слуханні в Апеляційному суді Британської Колумбії три судді-головуючі дійшли висновку, що «у його [Котлера] біографії немає жодних фактів, які вказували б на те, що він виступав за покарання воєнних злочинів не зважаючи на конкретні обставини»¹¹³.

У 2001 р. Зайферту повідомили, що влада Канади збирається вчинити відповідні дії з метою скасування його громадянства. У відповідь на це захист направив вимогу про надання «Документа про встановлені фактичні обставини». Суддя Джеймс О'Рілі представив цей юридичний документ у суді 13 листопада 2007 р. На відміну від італійського та канадського суддів, О'Рілі вирішив, що докази вини Зайферта безпідставні та непереконливі:

... Я не задоволений тим фактом, що обвинувачення проти пана Зайферта... було доведено на основі принципу більшої ймовірності. Справді, я просто не бачу доказів на підтвердження більшості цих обвинувачень. Що ж до додаткових обвинувачень, висунутих колишніми в'язнями, котрі виступали свідками у провадженні у справі, то, знову ж таки, я не можу визнати їх доведеними. Я не кажу, що свідки дали сфабриковані свідчення, чи навіть те, що вони

¹¹³ Ibid., p. 17. Ще однією особливістю цієї справи є те, що протягом вересня-жовтня 2005 р. слухання проводилися у Вероні. Зайферт знову був відсутній. Ці слухання не вплинули на остаточний результат справи у Канаді. Свідчення, отримані на суді у Вероні, доступні для ознайомлення у Федеральному Суді Канади, Court file no. T-2016-01. «Compendium of Document Exhibits in Italy», Volume 1 of 2, exhibits C1-C37.

помиляються. Я просто дійшов висновку, що наявні докази не є достатніми, згідно з принципом більшої ймовірності, для покладення на пана Зайферта відповідальності за інкриміновані дії¹¹⁴.

Цікаво те, що хоча О'Ріллі мав сумніви щодо вини Зайферта, про яку свідчило багато свідків, він вважав, що відповідач винен у скоєнні сексуального нападу на потерпілу італійку, попри те, що матеріали відповідного судового провадження СС у Больцано було давно знищено. Окрім того, суддя вважав, що Зайферту відмовили б у в'їзді до Канади, якби він чесно повідомив відповідні факти зі своєї біографії. На думку О'Ріллі, оскільки Зайферт постійно казав неправду про своє місце народження, чиновники візової служби в Німеччині, «можливо, ставилися до нього з більшою прихильністю». Щодо цих останніх критеріїв О'Ріллі вважав, що аргументи Канади були переконливими¹¹⁵.

Після того, як Верховний суд Канади відмовив у розгляді апеляції у січні 2008 р., уряд ужив відповідних заходів щодо Зайферта. Його перевезли до Торонто й передали італійським компетентним органам. Італійці перевезли Зайферта військовим літаком до аеропорту Рим-Чампіно, де на його прибуття чекав Костантіні та інші службовці. Італійські медики оглянули його перед перевезенням до в'язниці в м. Санта-Марія.

Висновки

Як і багато інших справ про воєнні злочини, що відбувалися в США, судове провадження у справі Зайферта свідчить, скільки зусиль, часу та коштів держава повинна витратити, щоб позбавляти колаборантів громадянства. Більше того, справа Зайферта певною мірою слугує підтвердженням стратегії «хамелеона», що може бути надзвичайно корисною для розуміння поведінки принаймні деяких фольксдойче з України, особливо тих, хто зміг одночасно зберегти навички володіння як німецькою, так і українською чи російською мовами. Це стосується Джека (Якова) Раймера, котрий

¹¹⁴ «Findings of Fact», р. 49.

¹¹⁵ Ibid., р. 77.

народився у Фріденсдорфі¹¹⁶ і служив у званні молодшого лейтенанта в Червоній армії. Його захопили німецькі війська і запропонували пройти підготовку для подальшої служби охоронцем табору в Травниках¹¹⁷. Як і батьки Зайферта, Раймер отримав громадянство Німеччини, коли Гітлер надав право на отримання громадянства усім фольксдойче, які служили в поліції та збройних силах, а також їхнім батькам. Емігрувавши до Нью-Йорка у 1952 р., він прожив там усе життя до того, як влада США змогла депортувати його.

Стратегія «хамелеона» у випадку Зайферта, який шукав можливості втечі на Захід, спершу полягала у тому, щоб вигадати переконливі факти своєї біографії. Перший крок був порівняно простим. Коли він змінив місце свого народження на Естонію, чиновникам служби еміграції Канади було важко визначити його місцезнаходження під час війни на основі документів з Берлінського центру документації або будь-яких інших, що були в розпорядженні союзників. Насправді однією з причин того, чому Червоному хресту було так важко знайти його протягом багатьох років, було те, що його ім'я не відповідало записам про те його місце народження, яке він вигдав. І тільки завдяки Карлу Тіто агенція змогла ідентифікувати Зайферта та возз'єднати його з матір'ю. Звісно ж, фіктивна біографія Зайферта містила багато інших неправдивих відомостей, у тому числі про роботу конюхом в Італії, про те, що документи, які посвідчують його особу, відібрали поляки, а також про змову зі службовцями у таборі в Бад-Райхенхалі з метою отримання документів про те, що він ніколи не був солдатом.

*Переклад з англійської
Сергія Коломійця*

¹¹⁶ Нині с. Хмельницьке Чернігівського р-ну Запорізької області.

¹¹⁷ *Steinhart E.* The Chameleon of Trawniki.